

HAMDULLAH HAMDÎ DİVANI

Hazırlayan
Ali Emre Özyıldırım

©
T. C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
KÜTÜPHANELER VE YAYIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

3198
KÜLTÜR ESERLERİ

449
ISBN 978-975-17-3407-5

www.kulturturizm.gov.tr

[e-posta: yayimlar@kulturturizm.gov.tr](mailto:yayimlar@kulturturizm.gov.tr)

[Bu kitap internet ortamında ilk kez yayımlanmaktadır.](#)

Öz Geçmiş

Ali Emre Özyıldırım 1969 yılında Ankara’da doğdu. İlk ve orta tahsilini aynı şehirde tamamladı. 1991’de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. Aynı Üniversiteden “Eski Türk Edebiyatı” üzerine yüksek lisans (1995) ve doktora (2002) derecelerini aldı.

Meslek hayatına edebiyat öğretmeni olarak başlayan Özyıldırım, 1993-98 yılları arasında mezun olduğu Bölümde araştırma görevlisi, 1998-2002 yılları arasında Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim görevlisi; 2002-2007 yılları arasında aynı Bölümde öğretim üyesi (Yardımcı Doçent) olarak çalıştı. 2007’den itibaren Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde yardımcı doçent olarak görev yapmaktadır. Özyıldırım ayrıca 2003-2004 öğretim yılında misafir öğretim üyesi olarak Doğu Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesinde dersler vermiştir.

Eski Türk edebiyatı alanında makaleleri ve yayımlanmış bildirileri bulunan Özyıldırım’ın yayımlanmış iki kitabı bulunmaktadır:

Hamdullah Hamdî ve Divanı, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1999

Keçeci-zade İzzet Molla ve Mihnet-keşan, Harvard Üniversitesi, 2007

Özet

Akşemseddin'in oğlu Hamdullah Hamdî, 15. yüzyıl'ın en meşhur şairlerinden biridir. Özellikle onun Yusuf u Züleyha mesnevisi yüzyıllar boyunca bu konuda yazılan en başarılı Türkçe eser olarak takdir görmüştür. Hamdî, aynı zamanda mürettep divan sahibi bir şairdir. Hamdî divanı 3 kaside, 199 gazel, 1 murabba, 1 terci-bend, 5 kıta, 3 “nazım”, 9 müfred ve 1 beyitten oluşmaktadır. Metin, Divanın bilinen iki yazmasının karşılaştırılması (Süleymaniye, Esad Efendi, 2626; Millet, Ali Emiri-manzum, 120) bir mecmuadaki Hamdî'ye ait şiirlerin bu metne eklenmesiyle (Milli Kütüphane, FB, 442) oluşturulmuştur.

Abstract

Akşemseddin's son Hamdullah Hamdî is one of the important poets of the 15th century. The poet, having a large reputation especially with his Yusuf u Züleyha, is among the fruitful artists of his period. Although scientific studies have been made on his almost all mesnevis, his Divan has been neglected so far.

The text of Divan comprising 3 kasides, 199 gazels, 1 murabba, 1 terci-bend, 5 kıtas, 3 “nazım”s, 9 müfreds and 1 beyit. The text have been prepared using the two known copy of Divan (Süleymaniye, Esad Efendi, 2626; Millet, Ali Emiri-manzum, 120) and a poem anthology (Milli Kütüphane, FB, 442).

İçindekiler

Ön Söz	5
Giriş	6
Hamdî'nin Hayatı ve Eserleri	7- 9
Kaynakça	10

Ön Söz

15. yüzyılın önemli şairlerinden Hamdullah Hamdî, gerek kendi döneminde gerekse daha sonraki dönemlerde hep bir mesnevi şairi olarak görülmüş, mürettep divanı ve bu divanda yer alan şiirleri pek dikkate alınmamıştır.

1995 yılında Ankara Üniversitesi'nde hazırladığım ve 1999 yılında Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanan yüksek lisans tezime dayanan bu çalışmanın Giriş bölümünde Hamdî Divanıyla ilgili kısa bir genel değerlendirme yapılmış, daha sonra şairin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Metin bölümü ise Divanın bilinen iki yazmasının (Süleymaniye, Esad Efendi, 2626; Millet, Ali Emiri-manzum, 120) karşılaştırılması ve bu karşılaştırmalı metne bir mecmuadaki şiirlerin (Milli Kütüphane, FB, 442) eklenmesiyle oluşmuştur.

GİRİŞ

Daha çok mesnevileriyle tanınan Hamdî Çelebi aynı zamanda divan sahibi bir şairdir. Her ne kadar o bir gazel şairi olarak döneminde fazla ilgi görmemiş ve gazelleri mesnevilerinin gölgesinde kalmışsa da divanında yer alan şiirler hem dönemin şiir dilini ve üslubunu yansıttığı hem de onun edebî kişiliği hakkında verilecek hükümlere katkı sağladığı için önemlidir.

Hamdî Divanında 3 kaside (1'i Farsça), 199 gazel (12'si Farsça), 1 murabba, 1 terci-bend, 5 kıta (4'ü Farsça), 3 nazım(2'si Farsça), 9 müfred (1'i Farsça, 2'si Arapça) ve 1 mesnevi beyti yer almaktadır. Gazellerinin bir kısmı mülemmadır.

Bir çok divan şairinin aksine Hamdî, divanında padişaha veya her hangi bir devlet büyüğüne övgüde bulunmamıştır divanında yer alan 3 kasidenin ikisi tevhid biri de naattır. Şairin hayatının büyük kısmını memleketinde inzivada geçirdiği ve tasavvufi bir hayatı benimsediği hatırlanacak olursa bu farklılığın sebebi rahatlıkla anlaşılabilir.

Hamdî Çelebi, divanında tevhid ve naat gibi doğrudan dini ve tasavvufi konulu bazı şiirler bulunmakla beraber herhangi bir tarikatın veya tasavvufi doktrinin propagandasını yapmak amacıyla şiirler yazan bir mutasavvıf-şair olarak görülemez. Birkaç örnek hariç şiirlerindeki tasavvufî unsurlar didaktik değil lirik bir söyleyişle kaleme alınmıştır.

Şiirleri dönemin nazirecilik geleneği açısından incelendiğinde özellikle Şeyhi, Ahmed Paşa ve Necati'nin bariz bir etkisi göze çarpar. Her ne kadar Hamdî'nin yazdıklarıyla bu şairleri aştığını söylemek mümkün değilse de şiirlerinde kullandığı dil ve üslup özellikleri bakımından dönemin genel şiir zevkini yansıtan ortalama bir şair olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle şiirlerinde kullandığı deyimler, atasözleri, çeşitli adetlere gönderme yapan telmihler ve kelime oyunlarına dayalı edebî kullanımlar dönemin şiir dilini yansıtan ilginç örnekler olması bakımından önemlidir.

İki yazma nüshası tespit edilen Hamdî Divanının tenkitli metni 1995 yılında Ali Emre Özyıldırım tarafından Ankara Üniversitesinde yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış ve bu çalışma 1999'da yayımlanmıştır.

HAMDULLAH HAMDİ

Hayatı

Asıl adı Muhammed Hamdullah olan Hamdî Çelebi 1449-50 yılında bugün Bolu sınırları içinde kalan Göynük'te doğdu. Babası Fatih Sultan Mehmed'in hocalarından ve Hacı Bayram Veli'nin halifelerinden ünlü mutasavvıf Akşemseddindir. Yedi erkek kardeşin en küçüğü olan Hamdî ilk eğitimini çocukluğunda babasından almış, Arapça ve Farsçayı da yine çocuk denecek yaşta öğrenmiştir. Babasının etkisiyle küçük yaşta tanıştığı tasavvufî hayat tarzı bütün ömrü boyunca şair üzerinde etkili olacaktır. Henüz 10 yaşındayken babasını kaybeden Hamdî bu dönemde kardeşleriyle bazı problemler yaşamış ve sonunda "ilmiye" yolunu seçerek çeşitli kaynaklarda verilen bilgilere göre bir müddet Bursa'daki Çelebi Sultan Mehmed Medresesinde danişmendlik yapmıştır. Daha sonra, bir rivayete göre, gördüğü bir rüya üzerine medresedeki görevinden ayrılarak babasının halifelerinden İbrahim Tennuri (ö.1482-83)'ye intisap etmek ve ondan tasavvufî eğitim almak amacıyla Kayseri'ye gitmiştir. Tennuri'den hilafet alan Hamdî daha sonra memleketine dönüp ölümüne kadar burada adeta bir inziva hayatı yaşamış, bu esnada çeşitli eserler yazmıştır. Şair 1503 yılında memleketi Göynük'te vefat etmiş ve burada babası Akşemseddin'in yattığı türbeye defnedilmiştir.

Eserleri

Edebiyatımızda özellikle Yusuf u Züleyha'sıyla ayrıcalıklı bir yere sahip olan Hamdî döneminin en üretken şairlerinden biridir. Hamdî'nin edebi eserleri beş mesneviden ve bir divandan ibarettir. Onun mesnevi nazım biçimiyle beş mesnevi kaleme almış olması bazı kaynaklarda "hamse" sahibi bir şair olarak anılmasına sebep olmuştur.

1. Yusuf u Züleyha

Hamdî'nin bu eseri edebiyatımızdaki Yusuf u Züleyha mesnevilerinin en mükemmeli olarak kabul edilmiş ve adeta şairin adıyla özdeşleşmiştir. Eser, aynı konunun edebiyatımızdaki ilk örneği olmamakla beraber en başarılısıdır.

1492 yılında tamamlanan eser "fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" kalıbıyla yazılmış olup 6241 beyitten oluşmaktadır. Bütün tarihi kaynaklar bu eserin Hamdî'nin şaheseri olduğunu ve bir benzerinin yazılmasının mümkün olmadığını ifade etmişlerdir. Nitekim esere konu olan aşk hikayesi gerçekten de daha sonra çeşitli şairler tarafından nazma çekilmiş fakat aşılamamıştır. Eserin yüz civarında yazma nüshasının bulunması ne kadar sevildiğinin ve benimsendiğinin en açık göstergesidir.

Hamdî Çelebi Yusuf ve Züleyha kıssasını nazma çekerken özellikle İranlı şair Cami'nin aynı adlı mesnevisini kendisine örnek almış, bu eseri kısmen tercüme ederek kendi eserini oluşturmuştur. Eserde Yusuf peygamberin doğumundan itibaren geçen olaylar ve Züleyha ile olan aşkı etkileyici bir biçimde dile getirilmiştir. Eserin içinde farklı nazım biçimleriyle kaleme alınmış parçalara da yer verilmiştir.

Eserin bu kadar büyük bir itibar görmesinin tarihi kaynaklara da yansıyan birkaç sebebi vardır. Her şeyden önce şairin çocukluğunda kardeşlerinden gördüğü kötü muameleler bir anlamda kendisini Yusuf'a özdeşleştirmesine imkan vermiş ve dolayısıyla bu samimi duygular şairin eserine de yansımıştır. Ayrıca eserin özellikle Kuran'daki Yusuf kıssasına uygun olması ve dönemine göre nispeten sade denilebilecek bir dille yazılmış olması da geniş bir okuyucu kitlesine erişmesinde etkili olmuştur. Bununla beraber tarihi kaynaklar şairin eserini dönemin padişahı II.Bayezid'e sunduğunu fakat beklediği desteği ilgiyi göremediğini de belirtmişlerdir.

Eser Naci Onur tarafından yayımlanmıştır [Hamdî, *Yusuf u Züleyha*, haz. Naci Onur, Akçağ, Ankara, 1991].

2. *Mecnun u Leyla*

1500 yılında tamamlanan bu mesnevi “mefâ’îlün mefâ’îlün fa’ûlün” kalıbıyla yazılmıştır ve yaklaşık 4000 beyitten oluşmaktadır.

Leyla ile Mecnun arasında geçen meşhur aşk hikayesini nazma çeken Hamdî, daha önceden aynı konuda eser veren Cami, Nizami ve özellikle de Hatifi gibi İranlı şairlerin eserlerinden etkilenmiştir. Şairin bu mesnevisi Yusuf u Züleyhası kadar ilgi uyandırmamış özellikle Fuzuli'nin aynı konulu mesnevisinden sonra neredeyse tamamen unutulmuştur.

Eser üzerine Zülfü Güler tarafından 1982 yılında Atatürk Üniversitesinde bir doktora çalışması yapılmıştır [Güler, Zülfü, *Hamdullah Hamdî-Leyla vü Mecnun (İnceleme-metin)*, yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniv., Erzurum, 1982.].

3. *Ahmediyye*

“Fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlün” kalıbıyla yazılan ve 1494 yılında tamamlanan 1337 beyitlik eser Hz. Muhammed'in doğumundan, mucizelerinden, peygamberliğinden, hicretinden, miracından ve vefatından bahseden mevlid türünde bir eserdir. Eser bazı kaynaklarda “Muhammediye” bazı kaynaklarda da “Mevlid-i Hamdî” adıyla geçmektedir. Süleyman Çelebi'nin ünlü mevlidi kadar kabul görememiştir; tarihi kaynaklar eserin, ağır, süslü bir dille ve lirik değil de didaktik bir üslupla yazılmış olduğunu ifade ederler.

4. *Tuhfetü'l-uşşak*

950 beyitten oluşan ve “mefâ’îlün mefâ’îlün fa’ûlün” kalıbıyla yazılan bu mesnevinin telif tarihi belli değildir. Eserde Hoca-zade adlı Kayserili bir Müslüman tüccarın kervanıya beraber ticaret için İstanbul'a gitmesi, Hristiyan bir vezirin kızına aşık olması, ona kavuşmak için önce eğlence meclislerinde girmesi, sonra içki içmesi ve nihayet dinden çıkıp onunla evlenmesi en sonunda da beraberce Müslümanlığa geçmeleri konu edinir. Dolayısıyla eser işlenen konu itibarıyla her ne kadar tercüme değil telif bir eser görünümünde de Attar'ın Mantıku't-tayrındaki Şeyh Sanan hikayesinden izler taşımaktadır. Şair, eserinin sonunda kahramanların bazı soyut kavramları karşıladığını söyleyerek sembolik bir anlatım kullandığını ifade etmiştir.

İki yazması bulunan Tuhfetü'l-uşşak'ın tenkitli metni Mis'ad el-Shaman tarafından yayımlanmıştır [El-Shaman, Misad, “Hamdullah Hamdî'nin Tuhfetü'l-uşşak Adlı Mesnevisi”, *Journal of Turkish Studies*, 1991, s.169-255.]

5. *Kıyafet-name*

158 beyitten oluşan bu küçük mesnevi kıyafet ilmi (fizyonomi) üzerine yazılmıştır. Eserde insanların uzuvları ile karakter özellikleri arasındaki paralellikler üzerinde durulur. Konunun Türkçe’de bilinen ilk örneği olan eser halk arasında büyük ilgi görmüştür.

Eserin tenkitli metni Amil Çelebioğlu tarafından yayımlanmıştır. [Çelebioğlu, Amil, “Kıyafe(t)İlmi ve Akşemseddinzade Hamdullah Hamdî ile Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Kıyafetnamesi”, *Atatürk Üniv. Edebiyat Fak. Araştırma Dergisi*, S. 11, Ankara, 1979, s.305-348]

Hamdî’nin ayrıca *Mecalisü’t-tefasir* adlı bir tefsir çalışması da bulunmaktadır. Ayrıca şairin tasavufi risaleler kaleme aldığı da çeşitli kaynaklarda

6. Diğer eserleri

Bu edebi eserleri dışında şairin *Mecalisü’t-tefasir* adlı iki ciltlik bir tefsiri bulunmaktadır. Ayrıca Hamdî’nin çeşitli tasavvufi risaleler kaleme aldığı da kaynaklarda belirtilmektedir. Bunların dışında şaire atf edilen *Muhammediye* ve *Pend-name* adlı eserlerin ona ait olmadığı kesindir.

KAYNAKÇA

(Birkaç genel kaynak dışında doğrudan şairin eserleri üzerine yapılan çalışmalar alınmıştır)

- Akdoğan, Yaşar, “Hamdullah Hamdî Eserlerindeki Atasözleri ve Deyimlerden Seçmeler”, *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri*, [tarih ve yer yok], s.240-227.
- Alpay, Gönül, “Hamdullah Hamdî'nin Leyla vü Mecnun Hikayesi”, *Atatürk Ünv. Edebiyat Fak. Araştırma Dergisi*, S. 1, Erzurum, 1970, s.25-32.
- Ayan, Hüseyin, “Hamdullah Hamdî'nin Yusuf u Züleyha Mesnevisindeki Gazeller”, *Atatürk Ünv. Edebiyat Fak. Araştırma Dergisi*, S. 5, Erzurum, 1974, s.25-32.
- Çelebioğlu, Amil, “Akşemseddinzade Hamdullah Çelebi ve Pendamesi”, *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri*, [tarih ve yer yok], s.172-203.
- Çelebioğlu, Amil, “Kıyafe(t) İlmi ve Akşemseddinzade Hamdullah Hamdî ile Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Kıyafetnamesi”, *Atatürk Ünv. Edebiyat Fak. Araştırma Dergisi*, S. 11, Ankara, 1979, s.305-348
- Güler, Zülfü, *Hamdullah Hamdî-Leyla vü Mecnun (İnceleme-metin)*, yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Ünv., Erzurum, 1982.
- Hamdî, *Yusuf u Züleyha*, haz. Naci Onur, Akçağ, Ankara, 1991.
- Köprülü, Fuad, “Hamdî”, *İA*, MEB, C. 5/I, s. 183-186.
- Levend, Agah Sırrı, “Hamdî'nin Yusuf u Züleyhası”, *TDAY Belleten 1968*, s. 173-211.
- Özyıldırım, Ali Emre, *Hamdullah Hamdî ve Divanı*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1999.
- Öztürk, Zehra, “Hamdullah Hamdî, *TDVİA*, Ankara, 1997, C. 15, s. 452-54.
- El-Shaman, Misad, “Hamdullah Hamdî'nin Tuhfetü'l-uşşak Adlı Mesnevisi”, *Journal of Turkish Studies*, 1991, s.169-255.